

ANNA KRIEGSEISEN, *Kolory Gdańska. Kompozycje barwne fasad od XVI do końca XVIII wieku*, Wydawnictwo Muzeum Gdańska, Gdańsk 2021, ss. 245, il. 174 barwne i cz.-białe, streszcz. niem.

W części wstępnej recenzowanego dzieła (*Wstęp*, s. 7–17; *Stan badań*, s. 19–31) Autorka wskazuje na znaczenie barwy w architekturze. Stwierdza za Klausem Janem Philippem m.in.: „Budynki zdobi się kolorem, poprzez kolor dostosowuje je do otoczenia lub z niego wyodrębnia” (s. 8). Dalej pisze, że kolor współkształtuje miejski pejzaż, zaś przed wynalezieniem pigmentów syntetycznych (druga połowa XIX w.) również identyfikował region. Podaje przy tym przykłady „czerwieni zabudowy średniowiecznych miast hanzeatyckich, różowej panoramy Tuluzy czy żółtych panoram miasteczek langwedockich” (s. 9).

W Polsce dzieje kolorystyki elewacji nie doczekały się pogłębionych, a zarazem kompleksowych badań. Również w przypadku Gdańska dysponujemy jedynie opracowaniami cząstkowymi lub uwagami na marginesie innych zagadnień. Z okresu powojennego największe znaczenie ma dokumentacja badań konserwatorskich poszczególnych obiektów. Zwiększenie zainteresowania dawną kolorystyką miast zapowiadały międzynarodowe konferencje poświęcone barwom zabytkowych elewacji, które odbyły się w Warszawie w latach 2010 i 2015¹. Ewolucji w tym kierunku sprzyjają inspirujące, a przy tym dostarczające bogatego materiału porównawczego, mocno już zaawansowane badania nad kolorystyką dawnej architektury w Europie Zachodniej, m.in. we Francji, Niemczech, Szwajcarii i Niderlandach. Jednak do przełomu w polskich badaniach — jak dotąd — nie doszło. W skali Gdańska zwiastunami zmian są: monografia tamtejszej stolarki okiennej od średniowiecza po współczesność, obejmująca także kwestie koloru² oraz w znacznie większym stopniu właśnie *Kolory Gdańska*.

Anna Kriegseisen jest doświadczonym konserwatorem zabytków. Ma również znaczący dorobek w badaniach nad technikami i materiałami stosowanymi w kamieniarstwie, rzeźbie, w szeroko pojmowanym wystroju architektury. W swoich pracach łączy punkt widzenia praktyka-konserwatora oraz historyka, nauk technicznych i humanistycznych. Omawiana publikacja powstała na podstawie pracy doktorskiej obronionej na Politechnice Gdańskiej. Celem Autorki jest rozpoznanie kompozycji barwnych fasad budynków świeckich w Gdańsku, odtworzenie reguł dobierania barwnych elementów elewacji oraz rozpoznanie technik ich wykonania. Ramy czasowe dzieła ograniczyła do tytułowych trzech stuleci epoki nowożytnej. Przesądziły o tym: dość już dobra znajomość kolorystyki elewacji średniowiecznych (również w Gdańsku) oraz zachodząca pod koniec XVIII w. zmiana kanonu estetycznego zakładająca wyższość formy nad kolorem, w konsekwencji zaś odejście od wielobarwności „na rzecz monochromii i stonowanych jasnych barw”. W estetyce klasycyzmu królowała biel „jako jedyna szlachetna barwa, niezakłócająca odbioru form architektonicznych i rzeźbiarskich” (s. 11).

Anna Kriegseisen tworzy zatem obraz kolorystyki gdańskich domów i ulic. Dzięki temu omawiana praca staje się istotnym dopełnieniem bogatego już dorobku badań historycznych nad nowożytnym domem gdańskim — jego architekturą i wnętrzem³. Uzyskane wyniki Autor-

¹ Kolorystyka. 2010; Polichromie. 2015.

² Darecka K. 2016.

³ M.in. ostatnio Studia. 2009; Studia. 2011; Studia 2015; Barylewska-Szymańska E. 2015, tam starsza literatura. Obszerna recenzja ostatniej pracy, zob. Bis M. 2017.

ka porównuje z pejzażem miejskim Zachodu Europy — Niderlandów (Amsterdam, Dordrecht, Lejda), Danii (Kopenhaga) i Niemiec.

Zadanie, jakiego się podjęła, było przy tym szczególnie trudne z uwagi na wielkie zniszczenia zabytkowego centrum Gdańska u schyłku II wojny światowej oraz liczne wcześniejsze przebudowy, renowacje i modernizacje starszej zabudowy (XIX–pocz. XX w.). Do dziś zachowały się jedynie relikty dawnego wystroju fasad. Szczęśliwie ocalała natomiast publikowana dokumentacja historyczna i konserwatorska z początku stulecia XX stworzona przez badaczy niemieckich, głównie z kręgu Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku. Wiele obiektów przez nich opisanych już nie istnieje.

Baza źródłowa pracy jest jednak znacznie bogatsza i ogromnie zróżnicowana. Składają się na nią: antyczne i średniowieczne traktaty o architekturze, osiemnastowieczne wzorniki (F.Ch. Schmidt) i encyklopedie⁴. Zawierają one m.in. zalecenia dotyczące sporządzania farb do malowania kamienia, metalu, tynku, jak też modelowe kompozycje barwne elewacji uwzględniające różne kolory/odcienie przyziemia, elewacji, opasek okiennych, detali architektonicznych (il. 43). Autorka wykorzystała także archiwalia z epoki: akta gdańskiej Kamlarii i Wety, tamtejszych cechów, prasowe ogłoszenia mieszkaniowe (XVIII w.), dzieła malarstwa, grafiki. W zapiskach o pracach budowlanych czy remontowych odnotowywano wydatki na malowanie ścian, elewacji, elementów architektoniczno-rzeźbiarskich, często wspomniano także o kolorach, na jakie malowano dany element. Siedemnastowieczna dokumentacja sporów między malarzami a cechem murarzy, kamieniarzy i rzeźbiarzy o prawo stosowania farb wodnych (murarze) lub olejnych (malarze) oraz wykonywania srebrzeń i złocień pozwoliła na odtworzenie schematu kompozycji kolorystycznej ówczesnych elewacji. Ogłoszenia o wynajmie mieszkań z lat 1771–1791 posłużyły do statystycznej analizy częstotliwości stosowania poszczególnych kolorów; przeważały w niemal równej liczbie żółty i czerwony, mniej było — kolejno — szarego, białego i zielonego (s. 68, 70)⁵. Przydatne okazały się również źródła archeologiczne — pozyskane w ostatnich latach w trakcie badań Głównego i Starego Miasta liczne kamienne detale architektoniczne z zachowaną polichromią. Sięgnęła także Autorka do materiałów porównawczych z Elbląga i Torunia, Niderlandów i Niemiec, prezentując problematykę gdańską w kontekście Prus Królewskich i Europy. Wobec rozległości tematu i bogactwa analizowanych materiałów słusznie zrezygnowała z analizy symboliki stosowanych barw. Podobnie, wobec istnienia bogatej literatury przedmiotu, nie omówiła problematyki gospodarczej, społecznej i kulturowej Gdańska w stuleciach XVI–XVIII. Zakładała najpewniej, że kontekst historyczny przekształceń budownictwa jest — przynajmniej w głównych zarysach — znany w kręgu potencjalnych użytkowników jej dzieła: konserwatorów, historyków, pasjonatów dziejów architektury i Gdańska.

W kolejnych rozdziałach znajdujemy przedstawienie kompozycji barwnych elewacji gotyckich (s. 33–39), stosowanych w dobie nowożytnej: barwnych tynków (s. 41–86), malarskich imitacji materiałów szlachetnych — głównie marmurów (s. 87–115), dekoracji malarskich i złocień (s. 117–143), elementów metalowych (s. 145–155). Odrębne rozdziały dotyczą kolorystyki przedproży, przybudówek i domów o konstrukcji szkieletowej (s. 157–169), wreszcie rzemieślników-wykonawców, stosowanych przez nich technik oraz palety barw używanej do wystroju fasad manierystycznych i barokowych, w końcu zaś późnobarokowych i rokokowych (s. 171–178).

Pracę zamyka obszernie *Podsumowanie* (s. 179–184). Zdaniem Autorki w Gdańsku nowożytnym, podobnie jak w miastach północnej i centralnej Europy fasady (cegłane, kamienne, tynkowane) były pokrywane cienkimi powłokami z zaprawy wapiennej. Malowano też dekoracje kamienne oraz detale architektoniczne wykonane z kamienia lub zaprawy. W stuleciach

⁴ Diderot D., d'Alembert J. 1751–1772; Krünitz J.G. 1773–1858.

⁵ Dane zebrane w tabeli na s. 69 pochodzące z nieco innego okresu (1774–1796) wskazują na dość znaczną liczebną przewagę elewacji żółtych nad czerwonymi — 35 do 24.

XVI–XVII dominowały barwy ciemne (czerwień, purpura, kolory brunatny, czarny). W gdańskim manieryzmie rzadko i w bardzo ograniczonym zakresie pojawiało się malarstwo fasadowe — tylko iluzje okien, ornamenty nisz i nadłuczy okiennych. Wiek XVIII przyniósł rozjaśnienie palety barw (żółcień cesarska, róż, popielaty). W kolorystyce fasad wyraźny jest wpływ Niderlandów i krajów niemieckich. W wielu tamtejszych miastach wprowadzano regulacje prawne dotyczące preferowanej, jasnej kolorystyki elewacji. Nie przyjęły się natomiast w Gdańsku bogate dekoracje fasad typowe dla Włoch i południa Niemiec.

Wartość dzieła Anny Kriegseisen podnosi stanowiący integralną część narracji bogaty materiał ikonograficzny.

Obszerna *Bibliografia* (s. 190–219) potwierdza dobrą orientację Autorki w europejskiej i polskiej literaturze przedmiotu, a zarazem może być cenną pomocą dla kolejnych badaczy podejmujących studia nad barwami dawnej architektury i miejskiego pejzażu. Korzystanie z pracy ułatwiają indeksy — osobowy i rzeczowy.

Kolory Gdańska to publikacja cenna, w Polsce pionierska, swym znaczeniem wykraczająca poza problematykę konserwatorską. Będzie ważnym składnikiem warsztatu nauk historycznych, w tym przede wszystkim historii sztuki i kultury materialnej.

prof. dr hab. Andrzej Klonder
Instytut Archeologii i Etnologii
Polska Akademia Nauk
andrzej.klonder@gmail.com

© <https://orcid.org/0000-0002-7542-0929>

BIBLIOGRAFIA

- Barylewska-Szymańska Ewa. 2015. *Od piwnic po strych. Wnętrza domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa–Gdańsk.
- Bis Magdalena. 2017. [rec.:] *Ewa Barylewska-Szymańska, Od piwnic po strych. Wnętrza domów gdańskich drugiej połowy XVIII wieku, t. 7 serii „Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska”, Instytut Historii PAN, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, partner — Muzeum Narodowe w Gdańsku, Wydawnictwo Bernardinum Sp. z o.o., Warszawa–Gdańsk 2015, ss. 348, aneksy I–III, liczne ryc. w tekście*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 65, 1, s. 108–117.
- Darecka Katarzyna. 2016. *Okna w Gdańsku od średniowiecza do współczesności. Stolarka, oszklenie, okucia*, Gdańsk.
- Diderot Denis, d’Alembert Jean. 1751–1772. *Encyclopédie*, Paris.
- Kolorystyka. 2010. *Kolorystyka zabytkowych elewacji od średniowiecza do współczesności. Historia i konserwacja. Materiały międzynarodowej konferencji z okazji 30-lecia wpisu Starego Miasta w Warszawie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, Warszawa 22–24 września 2010*, red. K. Guttmejer, Warszawa.
- Krünitz Johann Georg. 1773–1858. *Oekonomische Encyclopädie oder allgemeines System der Staats-Stadt- Haus- und Landwirthschaft*, Berlin.
- Polichromie. 2015. *Polichromie i sgraffita na fasadach ośrodków staromiejskich odbudowanych po 1945 r. Kreacja i konserwacja. Materiały Krajowej Konferencji z okazji 35-lecia wpisu Starego Miasta w Warszawie na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, Warszawa, 24–25.09.2015 r.*, red. A. Jagiellak, P. Świątek, Warszawa.
- Studia. 2009. *Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego*, red. E. Kizik, 1, Gdańsk.
- Studia. 2011. *Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego*, red. E. Kizik, 2, Gdańsk–Warszawa.
- Studia. 2015. *Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego*, red. E. Kizik, 3, Gdańsk–Warszawa.